

Dr hab. Łucja Biel, prof. ucz.
Instytut Lingwistyki Stosowanej
Uniwersytet Warszawski

Warszawa, 17 listopada 2025 r.

RECENZJA
rozprawy doktorskiej
mgr Anny Setkowicz-Ryszki

pt. Post-editing of machine translation output in the training of legal translators. Comparing translation processes and products before and after a period of post-editing tasks

Wprowadzenie: Ogólna ocena rozprawy

Rozprawa mgr Anny Setkowicz-Ryszki, która powstała pod kierunkiem prof. dr hab. Łukasza Boguckiego, sytuuje się w dyscyplinie językoznawstwo, w obszarze przekładoznawstwa, w subobszarze dydaktyki przekładu specjalistycznego. Praca podejmuje ważną z praktycznego, jak również teoretycznego punktu widzenia tematykę kształcenia tłumaczy tekstów prawniczych z wykorzystaniem postedycji tłumaczenia maszynowego. W tym miejscu warto podkreślić trafność doboru tematu i jego nowatorstwo, gdyż postedycja – pomimo, iż od czasu komercyjnych zastosowań neuronowych tłumaczeń maszynowych od roku 2016 staje się dominującą praktyką rynkową w branży tłumaczeniowej — wciąż nie doczekała się kompleksowego opracowania na gruncie polskim z uwzględnieniem specyfiki języka polskiego, a w szczególności w kontekście przekładu prawnego i prawniczego. Praca wypełnia zatem istotną lukę badawczą.

Celem pracy było ustalenie, jak włączenie ćwiczeń z postedycji do szkolenia tłumaczy prawniczych wpływa na proces tłumaczenia umów i jakość tłumaczenia. Badanie zrealizowano za pomocą metod mieszanych jakościowo-ilościowych. Temat został zbadany kompleksowo z

uwzględnieniem aż trzech „wymiarów” (ang. *dimensions*) tłumaczeń według modelu Saldanhy i O’Brien (2013): proces, produkt i uczestnicy procesu tłumaczenia. Taka kompozycja badania jest godna uznania, gdyż w rozprawach doktorskich zazwyczaj analizuje się jeden wymiar tłumaczeń. Ujęcie zjawiska z trzech perspektyw pozwala na kompleksowy ogląd przedmiotu badania, choć niewątpliwie wymaga dużej sprawności metodologicznej. Badaniem objęto różne grupy uczestników o zróżnicowanych profilach edukacyjno-zawodowych, co zwiększa możliwość uogólnień na bazie otrzymanych wyników (ang. *generalisability*). Warto dodać, iż część badań wykonano w ramach grantu Preludium przyznanego Autorce przez Narodowe Centrum Nauki, co jest wciąż rzadkim zjawiskiem w humanistyce na tym etapie kariery naukowej. Mając powyższe na uwadze oraz wartość aplikacyjną badania, wysoko oceniam samo badanie, a w szczególności to, jak zostało zaprojektowane i przeprowadzone. Można żywić nadzieję, iż rozprawa przyczyni się do zwiększenia świadomości na temat postedycji w kontekście tłumaczeń prawnych i prawniczych.

Szczegółowa recenzja rozprawy

Recenzowana rozprawa ma logiczną i przejrzystą strukturę. Liczy 401 stron i obejmuje Wstęp, cztery rozdziały teoretyczne, rozdział metodyczny, trzy rozdziały empiryczne, wnioski, bogatą bibliografię oraz załączniki.

Obszerny wstęp teoretyczny dokonuje przeglądu literatury, identyfikuje nisze badawcze i opisuje aparat pojęciowy stosowany w rozprawie, prawidłowo (i wręcz z rozmachem) kontekstualizując badania empiryczne. Część teoretyczna pracy została starannie przemyślana i prezentuje szeroki wachlarz perspektyw w kontekście postedycji, tłumaczeń prawnych i prawniczych oraz dydaktyki przekładu specjalistycznego. Autorka dobrze orientuje się w obszernej literaturze przedmiotu zarówno z zakresu teorii przekładu, jak i dydaktyki przekładu, sprawnie prowadząc czytelnika przez przegląd literatury. Zawracam jednak uwagę na to, iż sam wstęp teoretyczny wraz z uzupełniającym go rozdziałem metodologicznym obejmuje aż 174 strony. Trudno nie odnieść wrażenia, iż przydałaby się lepsza synteza treści i bardziej krytyczna ich selekcja. Autorka rozprawy doktorskiej ma prawo założyć, iż odbiorcą jest obeznany w tematyce specjalista, zatem pewne zagadnienia można było potraktować bardziej skrótowo. Dobrze byłoby ponadto, aby poszczególne rozdziały części teoretycznej i empirycznej kończyły się krótkim podsumowaniem.

W rozdziale pierwszym Autorka wprowadza podstawowe pojęcia związane z postedycją, charakteryzując to zjawisko na tle tłumaczenia i korekty, a następnie kontrastując

kompetencję postedycyjną z kompetencją tłumaczeniową. Autorka przytacza najnowszą literaturę na ten temat, ale również, co warto podkreślić, starsze pozycje. Część badań przytaczanych w sekcji 1.2 dotyczy pracy ze statystycznym tłumaczeniem maszynowym, warto więc byłoby je wyraźniej oddzielić od badań dotyczących neuronowych tłumaczeń maszynowych, które mają inne przełożenie na języki fleksyjne. Autorka słusznie podkreśla, iż postedycja wymaga innego zestawu umiejętności i jest co do zasady innym procesem myślowym niż tłumaczenie. Autorka powołuje się na A. Pyma, który podkreśla, iż zadaniem tłumacza jest *identyfikowanie* rozwiązań problemów tłumaczeniowych, natomiast zadaniem postedytora jest dokonywanie wyboru między dostępnymi rozwiązaniami i ich kontekstowa adaptacja (str. 38 Rozprawy).

Rozdział drugi dokonuje przeglądu literatury na temat przekładu prawnego i prawniczego. Autorka opisuje specyfikę języka prawnego i prawniczego, różnice między systemami prawnymi, typologie gatunków, klasyfikacje przekładu prawnego i prawniczego, a także wyzwania związane z tłumaczeniem tego typu tekstów. Za ważne dla pełnego nakreślenia tła badania i aktualnych trendów należy uznać uwzględnienie problematyki prostego języka na gruncie prawa. Rozdział kończą sekcje dotyczące terminologii prawnej oraz typowych błędów w tłumaczeniu prawnym i prawniczym, z uwzględnieniem przekładu maszynowego. Z drobnych uwag – na str. 55 powinien pojawić się J.C. Gémard jako przedstawiciel i współtwórca nurtu juryslingwistyki (podejście Monjean-Decaudin i Popineau-Lauvray należałoby uznać za wtórne w tym kontekście). O ile przegląd jest kompleksowy i wyczerpujący, brakuje jednej ważnej pozycji Karoliny Stefaniak¹, przekrojowo analizującej błędy terminologiczne w neuronowym tłumaczeniu maszynowym z uwzględnieniem języka polskiego. W przypadku przygotowywania rozprawy do druku warto również zwrócić uwagę na staranniejšie stosowanie pojęć typu strategia (globalna na poziomie tekstu) i technika (lokalna) (np. str. 91). Dodatkowo, wedle mojej wiedzy nie ma jeszcze badań dotyczących stosowania generatywnej sztucznej inteligencji w kontekście przekładu prawnego i prawniczego z uwzględnieniem języka polskiego, jednak dobrze byłoby wspomnieć o GenAI w sekcji 2.5.3 „Dealing with terminology in translation” jako jednym z możliwych narzędzi pracy z terminologią na potrzeby tłumaczenia (np. Dragoman Legal Term Translator w ChacieGPT), bazując na bardziej ogólnych opracowaniach (np. Rivas Ginel i Moorkens 2025).

Rozdział trzeci poświęcono omówieniu kompetencji w zakresie przekładu prawnego i prawniczego oraz kształcenia tłumaczy w tym zakresie. Autorka kompetentnie omawia

¹ Stefaniak, Karolina. 2022. "Machine Translation and Terminology: The Experience of the European Commission." *New Trends in Translation and Technology NeTTT* 2022.

najważniejsze modele (np. Prieto Ramos, Qualetra i ISO 20771), uzupełniając je przeglądem literatury na temat postrzegania przez tłumaczy swojej eksperckości (ang. *expertise*). Z obowiązku recenzenckiego odnotowuję, iż Autorka dwukrotnie definiuje pojęcie gatunku, stosując różne ramy teoretyczne: w rozdziale 2 (str. 78) – jako „typ tekstu” (starsze podejście) za Alcaraz i Hughes (2002) i w rozdziale 3 (str. 128) jako „zdarzenie komunikacyjne...” spełniające określone kryteria (nowsze podejście), cytując (pośrednio) Swalesa. Dla czytelnika niejasne jest, które podejście Autorka przyjmuje.

Ostatni – czwarty - rozdział teoretyczny poświęcono tłumaczeniu umów, które stanowią materiał w badaniach empirycznych. Wybór umów jako materiału badawczego należy uznać za trafny, gdyż jest to jeden z częściej tłumaczonych gatunków tekstów prawnych i prawniczych. Ponadto pomimo ich dużej schematyczności stanowią one wciąż wyzwanie w neuronowym tłumaczeniu maszynowym.

Reasumując, obszerny przegląd literatury wskazuje na doskonałą orientację Autorki w najnowszej i starszej literaturze, również autorów polskojęzycznych, oraz umiejętność identyfikowania nisz badawczych, a także kontekstualizacji własnego badania w źródłach.

Rozdział 5 omawia kompozycję badania oraz przyjęte metody badawcze wraz z ich charakterystyką. Autorka stawia aż sześć pytań badawczych:

- PB1: Czym różnią się tłumaczenia umowy wykonane przez tę samą osobę przed ćwiczeniami z postedycji i po nich pod kątem radzenia sobie z trudnymi elementami języka prawniczego?
- PB2: Czy poprawa lub pogorszenie jakości tłumaczenia jest skorelowane z wykształceniem uczestników lub doświadczeniem zawodowym w zakresie tłumaczenia?
- PB3: Czy proces tłumaczeniowy adeptów przekładu różni się przed ćwiczeniami z postedycji i po nich?
- PB4: Czy zmiany w procesie tłumaczenia przekładają się na lepszą jakość produktów?
- PB5: Jaki jest stosunek uczestników do postedycji, w tym postrzeganie wysiłku i trudności w postedycji w porównaniu z tłumaczeniem od podstaw (ang. *translation from scratch*), a także postrzeganie przydatności postedycji w nauce przekładu prawnego i prawniczego?
- PB6: Czy stosunek do PE jest związany ze stylem pracy, wykształceniem lub doświadczeniem uczestników?

Tak postawione pytania badawcze są niewątpliwie interesujące poznawczo i są zgodne z aktualnymi trendami badań nad postedycją, ale również mają przełożenie na dydaktykę.

Jak już wspomniałam na wstępie, Autorka zastosowała triangulację, łącząc analizę jakościową i ilościową. Autorka zbadała temat wszechstronnie, analizując aż trzy „wymiar” tłumaczeń: proces (nagrania ekranu, rejestry naciskanych klawiszy oraz wywiady i własne

opisy uczestników), produkt (tłumaczenia) i uczestników procesu tłumaczenia (badanie ankietowe dotyczące stosunku uczestników szkolenia do postedycji).

Niewątpliwym walorem dysertacji jest również objęcie badaniem różnych grup osób szkolących się – zarówno Grupa 1: studentów studiów drugiego stopnia, jak i Grupa 2: słuchaczy studiów podyplomowych, a także Grupa 3: studentów prawa, praktykujących prawników i tłumaczy. Taka kompozycja badania przyczynia się do lepszej reprezentatywności próby badawczej, umożliwia badanie zależności między zmiennymi oraz zwiększa wiarygodność uogólnień na bazie otrzymanych wyników (ang. *generalisability*). Wymaga również sprawnego uwzględniania różnych zmiennych, co jest z pewnością wymagającym zadaniem, z którym Autorka poradziła sobie wzorcowo.

Rozdziały empiryczne (6-8) potwierdzają dobre opanowanie warsztatu naukowego przez Autorkę, umiejętność analizy i interpretacji danych liczbowych oraz umiejętność przedstawienia wyników badania w formie rozprawy. Badanie zostało uzupełnione analizą statystyczną danych. Wysoko oceniam przeprowadzone na potrzeby Rozprawy badania empiryczne. Przyniosły one poznawczo ciekawe i aplikacyjnie ważne ustalenia na temat postedycji, które mogą przyczynić się do bardziej świadomego uwzględniania postedycji w dydaktyce przekładu nie tylko prawnego i prawniczego, ale szerzej – w dydaktyce przekładu specjalistycznego.

Wyniki badania wskazują na wielowymiarowość procesu postedycji. Za wartościowe uważam ustalenie, iż największe postępy osiągają studenci specjalistycznych studiów podyplomowych w porównaniu ze studentami translatoryki (zadanie 2) oraz iż osoby posiadające doświadczenie zawodowe w tłumaczeniach (choć nie osoby z wykształceniem prawniczym) częściej osiągały poprawę między zadaniem 1 a zadaniem 2. Ciekawe są również wyniki dotyczące zmian w procesie tłumaczenia – przykładowo fakt, iż przeprowadzono więcej wyszukiwań w zadaniu 2 niż 1, choć nie zawsze wiązało się to z wyższą jakością tłumaczeń. Wyniki wskazują na większą przydatność ćwiczeń z postedycji w przypadku osób mających doświadczenie tłumaczeniowe, jednocześnie zwracając uwagę, iż w przypadku osób początkujących mogą one utrudniać rozwój eksperckości. Ważnym uzupełnieniem są również opinie osób uczących się na temat postedycji, zwłaszcza w kontekście przydatności tego procesu dla nauki przekładu prawnego.

Na marginesie pragnę zwrócić uwagę w przypadku przygotowywania rozprawy do druku (do czego zachęcam niżej) na konieczność stosowania bardziej precyzyjnego języka do opisu tłumaczeń, np. *six translations were highly problematic* (str. 214), *expressed in awkward language* (str. 215), a także na konieczność prezentacji wyników w bardziej syntetycznej

formie, gdyż niektóre fragmenty zbyt obszernie przytaczają wszystkie uzyskane wyniki zamiast zaobserwowanych trendów w danych (np. str. 216 – nie ma konieczności wymieniania wszystkich dobrych rozwiązań czy omawiania po kolei wyników każdego badanego). Jednakże pragnę podkreślić, iż te kwestie nie obniżają wartości rozprawy i jestem w stanie przyjąć, iż być może mamy do czynienia z odmiennymi preferencjami w zakresie stylu naukowego.

Rozprawę zwieńczają Wnioski, w których Autorka w sposób syntetyczny odpowiada na postawione pytania badawcze, załączniki z tekstami źródłowymi oraz kwestionariuszami, a także bardzo obszerna bibliografia.

Walory aplikacyjne badań

Rozprawa doktorska zawiera obszerny i poznawczo wartościowy materiał empiryczny pozyskany przez Autorkę, który mógłby – a wręcz powinien – być wykorzystany do kształcenia tłumaczy prawniczych i „oswajania” ich (jak i osoby prowadzące szkolenia) z postępcą w kontekście tłumaczeń prawnych i prawniczych, które są obarczone wysokim ryzykiem. Ze względu na walory aplikacyjne rekomenduję publikację rozprawy – po dokonaniu syntezy - w formie artykułów lub monografii.

Technika pisania prac naukowych

Praca napisana jest starannym i klarownym językiem angielskim we właściwym rejestrze akademickim. Przypisy bibliograficzne są co do zasady prawidłowe, jednakże mam następujące uwagi:

- Brak niektórych pozycji w bibliografii, np. norma ISO 17100 (wspomniana na str. 36 i 138 oraz norma ISO 18587 wspomniana na str. 36)
- Niepełne dane bibliograficzne, np. Setkowicz-Ryszka (nd)
- Nieprecyzyjnie udokumentowana rozmowa z Peruzzo (str. 123)
- W niektórych przypadkach ważne pozycje są cytowane z wtórnych, a nie pierwotnych źródeł, np. Bourdieu (str. 19) czy Sapir (str. 51)
- W niektórych miejscach nadużywanie techniki cytatu bezpośredniego kosztem parafrazy, a także okazjonalne tzw. „dangling quotes” bez wprowadzenia (lead-in) (np. str. 81 czy 138). Należałoby zwrócić uwagę na precyzyjne oznaczenie początku cytatu/parafrazy.

Praca jest dopracowana pod kątem edycyjnym, aczkolwiek zdarzają się w niej drobne niedociągnięcia edycyjne, które z obowiązku recenzenckiego jestem zobowiązana przytoczyć:

- Literówki, np. “was more of less the same” (zamiast “was more or less the same”, str. 332), “[n]p two languages are ever...” (zamiast [n]o two languages...), brak spacji po nawiasie (str. 41), czy brak rodzajnika, np. „Engberg suggests frame approach”
- Problem z automatycznym odesłaniem do źródła: „Error! Reference source not found” (str. 16) czy brak podmiotu – najprawdopodobniej odsyła do tabeli (str. 176)
- Pusta strona w środku rozdziału (str. 311)

Należy jednak podkreślić, iż te drobne usterki mają charakter sporadyczny.

Konkluzja

Podsumowując, przedstawione przez Autorkę badanie istotnie pogłębia nasze rozumienie procesu postedycji i jego przydatności w nauczaniu przekładu prawnego i prawniczego. Wnosi ważny wkład w dydaktykę przekładu. Moje – nieliczne – uwagi krytyczne mają głównie charakter techniczny lub polemiczny.

W konkluzji, biorąc pod uwagę powyżej opisane najważniejsze zalety rozprawy, stwierdzam, iż przedłożona do oceny rozprawa doktorska mgr Anny Setkowicz-Ryszki pt. *Post-editing of machine translation output in the training of legal translators. Comparing translation processes and products before and after a period of post-editing tasks*. spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Wnoszę zatem o dopuszczenie kandydatki do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.

dr hab. Łucja Biel, prof. UW